

OSMAN LAVIĆ
Gazi Husrev-begova biblioteka

FETVE HASANA KAFIJE PRUŠĆAKA

Sažetak

Hasan Kafija Prušćak spada među naše najistaknutije pisce na orijentalnim jezicima. Iza sebe je ostavio, koliko je do sada poznato, 17 manjih ili većih djela iz filologije, islamskog vjerovanja, prava, logike, sociologije, stilistike, politike i historije. Hasan Kafija se istakao i kao kadija, muftija, kaligraf, te vakif značajnih vjersko-prosvjetnih objekata u Pruscu. Rad nudi nekoliko novih detalja iz biografije ovoga mislioca, prije svega iz njegovog porodičnog života i prepisivačkog rada. U drugom dijelu rada prezentirane su četiri fetve muftije Hasana Kafije Prušćaka s prijevodom na bosanski jezik. Dvije fetve je izdao krajem prve decenije XVII stoljeća u svojstvu prvog muftije Kliškog sandžaka, a na traženje mutevellije Kızlar-aginog vakufa u Varcar Vakufu (Mrkonjić-Grad). Fetve su na osmansko-turskom jeziku, tretiraju agrarno-pravne odnose i do sada nisu publikovane.

Ključne riječi: Hasan Kafija Prušćak, muftija, Prusac, fetva, Akhisar

Uvod

Naša historiografija posjeduje dosta vrijednih studija o Hasanu Kafiji Prušćaku. Njegovom biografijom i djelima temeljitije su se bavili Safvet-beg Bašagić,¹ Mehmed Handžić,² Tajib Okić,³ Hazim Šabanović,⁴ Omer

---

1 Prušćak, Hasan Kafi, „Nizam ul alem”, *Glasnik Zemaljskog muzeja* XXXI, preveo Safvet beg Bašagić, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1919, str. 165-179.

2 Handžić je preveo dva djela Hasana Kafije i to: “Rajske bašče o temeljima vjerovanja (Revdatu-džennat fi usulil-i’tikadat)”, *Kalendar Gajreta za 1940. godinu*, str. 34-63; “Nizamu-lulema’ ila Hatemil-enbija”, *Novi Behar VIII*, (1934-1935) br. 17-18: 297-300; br. 19: 328-330; br. 20-23: 368-375; br. 24: 396-399 te prepisao više njegovih djela (GHB, R-98; R-6965/7).

3 Muhamed Tajib Okić, “Hasan Kjafi Prušćak - naš najveći mislilac XVI vijeka”, *Gajret (1927)*: br. 21, str. 327-329.

4 Hazim Šabanović, „Hasan Kafi Prušćak (Hasan Kafi b.Turhan b. Dawud b. Ya’qub az-Zibi al-Aqhisari al-Bosnawi)”, *POF*, XIV-XV/1964-65 (1969): str. 5-31.

Nakičević,⁵ Amir Ljubović i Fehim Nametak,⁶ Munir Mujić⁷ i drugi istraživači. U našoj literaturi najcjelovitiju biografiju Hasana Kafije napisao je Hazim Šabanović.⁸

U autobiografskom djelu *Niẓām al-‘ulamā’ ilā ḥātām al-anbiyā’* (*Niz učer-njaka do Posljednjeg Vjerovjesnika*) Kafija je naveo dosta dragocjenih podataka o svom porijeklu i životnom putu sve do 1008/1599-1600. godine kada je završio ovo djelo.

Korekcija nekih biografskih podataka i nadopuna biografije koja nije obuhvaćena ovim djelom urađena je na osnovu djela njegovih mladih savremenika kao što su ‘Aṭā’⁹ i Kātib Čalabī.¹⁰

Hasan Kafija Pruščak (Ḥasan b. Ṭurḥān b. Dāwūd b. Ya‘qūb al-Kāfī ad-Dibbī al-Āqḥiṣārī al-Bosnawī) rođen je 951/1544. godine u Pruscu. Osnovno obrazovanje, vjerovatno mekteb u Pruscu i neku od sarajevskih medresa završio je do 23. godine života, a dalje školovanje nastavio u Istanbulu. Nakon devet godina provedenih na studijama u Istanbulu, 983/1575. vratio se u rodni Prusac i počeo držati predavanja učenicima toga mjesta i pisati svoja prva djela. Pripravničku (mulazimsku) službu, koja mu je bila neophodna za posao kadije, obavio je kod sarajevskog kadije (bosanskog mule) Bali-efendije, sina Jusufogovog, kod kojeg je 986/1578. godine bio u službi naiba (zamjenika,

5 Nakičević Omer, *Hasan Kafija Pruščak: Pionir arapsko-islamskih nauka u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice u SR BiH, 1977.

6 Pruščak, *Hasan Kafija: Izabrani spisi*, Priredili Ljubović Amir i Nametak Fehim. Sarajevo: Veselin Masleša, 1983; Amir Ljubović, Fehim Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo: Sarajevo-Publishing, 1999; Amir Ljubović, „Jedan autograf Hasana Kafije Pruščaka - An Autograph by Hasan Kafi Pruščak“, *POF* 28-29/1978-79 (1980): str. 123-134; “Bibliografija radova Hasana Kafije Pruščaka”, *Život*, LVII/2 (1980): str. 217-227.

7 Munir Mujić, *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Pruščaka*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu: 2007; „Modaliteti obavijesne predikacije i obavijesni iskaz u djelu *Tamḥīs al-Talḥīs* Hasana Kafije Pruščaka“, *POF*, 55 (2006): str. 131-146.

8 Ove godine navršilo se 400. godina od smrti Hasana Kafije Pruščaka. Tim povodom u organizaciji Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini upriličeno je niz aktivnosti s ciljem prisjećanja na djelo i misao Hasana Kafije. U izdanju el-Kalema i Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka štampano je višejezično izdanje njegovog djela *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*. U prostorijama Gazi Husrev-begove biblioteke 11. novembra 2015. godine održan je i jednodnevni skup posvećen Hasanu Kafiji Pruščaku, a u auli Biblioteke priređena izložba rukopisa djela Hasana Kafije Pruščaka koji se čuvaju u ovoj biblioteci, obogaćena štampanim prijevodima ili studijama o životu i djelu ovog mislioca. Za potrebe ovog skupa hfz. dr. Elvir Duranović i hfz. mr. Sumeja Ljevaković-Subašić pripremili su preglednu i opširnu anotiranu bibliografiju radova Hasana Kafije Pruščaka koja će biti objavljena zajedno s drugim priopćenjima s ovoga skupa u jednom od narednih brojeva časopisa *Novi Muallim*.

9 Naw‘ī zāde ‘Atā’ullāh, *Ḥadā‘iq al-ḥaqā‘iq fī takmīla aš-šaqā‘iq*, Istanbul, 1268/1851.

10 Muṣṭafā b. ‘Abdullāh, Ḥāgī Ḥalīfa, Kātib Čalabī, *Kašf az-zunūn ‘an asmā’ al-kutub wa al-funūn*, I-II, Istanbul 1360-62/1941-43.

pomoćnika).¹¹ Prvu kadijsku službu dobio je 991/1583. godine u Prusačkom kadiluku. Nakon završetka ovog službovanja (najviše dvadeset mjeseci) pa sve do 1590. godine Kafija je, vjerovatno, proveo u Pruscu gdje je, čekajući novo namještenje, napisao djelo *Hadīqa aš-šalā fī šarḥ Muhtašar aš-šalā (Vrt molitve u komentaru „Kompendijuma molitve“)*. Na osnovu bilješke na margini jednog prijepisa ovoga djela može se steći detaljniji uvid u ovaj do sada nerasvjetljeni period u biografiji Hasana Kafije.

U uvodu ovoga djela autor govori o razlozima koji su ga spriječili da ranije realizira namjeru njegovog pisanja:

Konsultovao sam poznate autoritete koji su me podržali u tome. Zatim sam klanjao istihare namaz, i Allah me uputio na najbolju odluku. Sve što je u njemu odabrao sam iz preciznih sižea i validnih opširnih djela, priznajući vlastitu nemoć zbog svog ograničenog znanja u pojedinim naučnim disciplinama, pravdajući se rasijanošću mojih misli kojom me pogodila sudbina, te nestabilnošću moga stanja kojem su uzrok neke izdajice... Uzvišeni Allah ih ponizio na dan kad neće koristiti ni imetak ni sinovi.¹²

Kafija se ne upušta u detalje ovoga događaja. Međutim, 161 godinu kasnije, prepisivač ovog djela, Ibrāhīm b. Aḥmad b. aš-šayḥ al-ḥağğ ‘Alī-efendī Siyāmī zāde,¹³ pobliže pojašnjava ovaj detalj iz života Hasana Kafije Prušćaka.

Kod riječi izdajnici (الخائنين) prepisivač je stavio znak za napomenu u obliku male kružnice ili arapskog broja 5 (٥) i na margini dopisao bilješku slijedećeg sadržaja:

A oni su (izdajnici) Omer, sin Malkočev¹⁴ sa svojim sinovima i pristalicama iz nevjerničke nahije Akhisar i nevjernici razvratnici¹⁵ u ovim krajevima, oni su pokrali neku njegovu imovinu i rastjerali mu dio porodice što im je, inače, bila praksa, smatrajući ulemu (učene ljude) svojim neprijateljima. Njih će Allah prokleti, a prokleće ih i oni koji imaju pravo da proklinju.¹⁶

11 Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkīt, *Povijest Bosne*, preveli: Abdulah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak i Salih Trako, Sarajevo, el-Kalem, 1998, I, str. 167.

12 GHB, R-4478, fol. 79a; prijevod prema: Prušćak, Hasan Kĵafi, *Bašća namaza (namaz u hanefijskom mezhebu)*. Preveo s arapskog: mr Muharem Štulanović, Sarajevo: Bemust, 1999, str. 72.

13 Prezime Sijamija se u Pruscu zadržalo sve do danas.

14 Omer-beg Malkoč je jedan od pet sinova Malkoč-bega, kliškog sandžakbega, koji je umro 1565. godine, kada je Kafija imao 19. godina. Omer-beg Malkoč je bio miralaj u Kliškom sandžaku. Posjedovao je meze u Gornjem i donjem Kopčiču, te čifluke u Kupresu. Imao je sinove Husejn-bega i Hasan-bega, te kći Hani (*Istorija naroda Jugoslavije*, knj. II, str. 127; Behija Zlata, “O Malkočima”, *POF*, 26/1978, str. 110).

15 Ovdje je prepisivač upotrijebio kur’ansku sintagmu iz sure *an-Naba’*, 42. ajet.

16 وهم عمر بن ملقوج مع أولاده واتباعه من ملحدة ناحية أقحصار والكفرة الفجرة في هذه الديار فأنهم سرقوا بعضاً من ماله وفرقوا منه بعض عياله وذلك من عاداتهم والعلماء من معاداتهم أولئك يلعنهم الله ويلعنهم اللاعنون

Na osnovu ove bilješke, u čiju istinitost nemamo razloga sumnjati, zaključujemo da je Hasan Kafija imao porodicu koja se ovdje označava terminom ¹⁷عيل u značenju bliže porodice koju je on izdržavao, odnosno koja je bila u ovisnosti od njega.¹⁸

Navedena bilješka nam svjedoči da još uvijek nisu rasvijetljeni mnogi detalji iz Kafijine biografije, te popunjava jednu od praznina u njegovoj biografiji. Naime, Šabanović u studiji o Hasanu Kafiji, za period 996/1587. - 998/1590. godina, kaže:

Kako god bilo opet ne znamo pouzdano gdje se Kafi u to vrijeme nalazio...¹⁹

Kako vidimo iz same bilješke, Kafija se u to vrijeme nalazio u Pruscu, gdje mu se i desila ova nezgoda i spriječila ga da ranije pristupi izradi konačne verzije djela *Hadīqa aš-šalā*. Nemamo podataka o razlozima i razmjerama ovoga napada na porodicu Hasana Kafije Prušćaka. Bez sumnje nije bio bezazlen i ostavio je dubokog traga na njegov dalji intelektualni i društveni rad.

Nakon ovoga događaja Hasan Kafija je u potrazi za novim namještenjem otputovao u Istanbul. Novu kadijsku službu dobio je u Srijemskom vilajetu (Sremska Mitrovica ili Iliok). Istekom ovoga mandata Kafija je 1000/1591. godine obavio hadž, iskoristivši priliku da se tu kao i na povratku u Istanbulu susretne s mnogim učenjacima iz raznih islamskih centara. Po povratku s hadža ponovo je imenovan 1001/1593. godine kadijom u nekom mjestu blizu rodnog Prusca. Teško pogođen razvojem događaja na ratištu protiv Austrije Kafija napušta kadijsku službu i povlači se u rodni Prusac gdje radi na dovršetku već započetih djela i držanju predavanja svojim učenicima.

17 Ovdje je upotrijebljen termin عيل u značenju: porodica. Ovaj termin u rječniku Teufika Muftića preveden je kao: obitelj, porodica, mala djeca koja su zavisna od nekoga, potpuno upućena na nekoga (Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo, el-Kalem, 1997, str. 1034).

18 Porodični život Hasana Kafije do sada je ostao gotovo nepoznat. U literaturi se navodi da je imao suprugu, te "pošto nije imao roda ni poroda on je posljednji potomak pradjeda Ja'quba, prema onome što je za sada poznato" (Omer Nakičević, *Hasan Kafija Prušćak* str. 41). U Orijentalnom institutu u Sarajevu do agresije na Bosnu i Hercegovinu čuvao se prijepis djela *Šarh Samt al-wusul* (Komentar uvoda u islamsko pravo). Autor osnovnog djela i komentara je, kao što je poznato, Hasan Kafija Prušćak. Djelo je prepisao Muhammed, sin Hasanov, Akhisari, iz autografa 1004/1595. godine, odnosno iste godine kada je Kafija napisao ovaj komentar (Muhamed Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Sarajevo, 1988. knj. II, str. 31). Na prvi pogled moglo bi se zaključiti da je prepisivač sin Hasana Kafije s obzirom da je djelo prepisano iste godine kad je i nastalo i to iz autografa. Međutim, vjerovatnije je da je prepisivač učenik Hasana Kafije kojeg on spominje u 30. poglavlju autobiografskog djela *Nizām al-'ulamā' ilā hātām al-anbiyā'*. Ovdje ćemo ukazati na još jedan prijepis mevluda. Rukopis se čuva u Gazi Husrevbevoj biblioteci, a prepisao ga je Osman, sin Hasanov, Akhisari, 1645. godine, znači 30 godina nakon smrti Kafije (GHB, R-5327). Ostavljamo mogućnost da bi i ovaj prepisivač mogao biti sin Hasan Kafije Prušćaka.

19 Šabanović, "Hasan Kafi", op. cit. str. 15.

Kad je nastao ustanak u Erdelju i pobuna kralja i kad je došlo do rata i boja, i kad je počeo nered i obijest namjesnika i službenika, napustio sam kadijsku službu i povukao se u rodno mjesto i počeo predavati učenicima glavne i sporedne predmete, vjerske i svjetovne znanosti...²⁰

Aktiviranjem novih sukoba između Osmanskog carstva i Ugarske kod grada Egera 1005/1596. godine, Kafija je napustio Prusac i pridružio se vojsci sultana Mehmeda III (1566. - 1603). Tom prilikom je sultanovoj pratnji i vezirima ponudio na uvid svoje djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*. Boraveći u Pruscu naredne godine Kafija je ovo djelo preveo na turski jezik kako bi, uz dodate komentare, bilo dostupno širem krugu čitalaca kao i samom sultanu.

Nakon dobrog prijema njegovog djela na Sultanskom dvoru Kafija piše:

Sultan mi je, Bog neka mu vladavinu ovjekovječi i državu zauvijek sačuva, dao svojim časnim i uglednim pismom Prusački kadiluk kao doživotnu mirovinu s uvjetom da predajem učenicima tih krajeva i darovao me dobrom količinom svoga dara.²¹

Imenovanjem doživotnim kadijom Pručačkog kadiluka 1005/1597. godine Kafija se posvetio muderriskim poslovima i nastavio pisati ranije započeta djela. Prikupljajući literaturu za svoja djela odlazio je u Istanbul gdje je, prema zakonu, mogao ostati neograničeno vrijeme, povjerivši dužnosti u Pruscu svojim zastupnicima koje je mogao imenovati.²²

Boraveći u Istanbulu Kafija je u posljednjoj dekadi mjeseca ša'bāna 1007/17-27. mart 1599. godine završio prijepis djela *Ġunya al-labīb 'inda ġunya aṭ-Ṭabīb*.²³

Nakon osvojenja tvrđave Ostrogon (oktobar 1605. godine), kojom prilikom je bio "mnogo zauzet i zaposlen održavanjem savjetovanja i davanjem mišljenja o pitanjima osvajanja i pobjeda i rješavanjem vojničkih pitanja sa pobjedonosnim velikim vezirom Gazi Mehmed-pašom"²⁴ povlači se u Prusac, potpuno posvećuje kadijskoj i muderiskoj službi i osnivanju vakufa, vjerovatno, iz sredstava "znatne količine dara" koji je dobio od sultana. Na ovim poslovima ostao je sve do preseljenja na Ahiret 16. ramazana 1024/9. oktobra 1615. godine. Ukopan je u turbetu koje se nalazi između tekije i medrese u istoj zgradi u kojoj je bila smještena i sudnica.

Hasan Kafija je uživao veliki ugled u Pruscu i široj okolini. Zbog svoje izrazite pobožnosti, učenosti, načina odijevanja i ophođenja, za što su vezane

20 Pručak, Hasan Kafija: *Izabrani spisi*, str. 152.

21 Ibid, str. 153.

22 Hazim Šabanović, "Hasan Kafi", op. cit. str. 18.

23 Ovaj prijepis se danas čuva u biblioteci u Bolonji (MS 3406).

24 Citat prema: Hazim Šabanović, "Hasan Kafi", op. cit. str. 19.

brojne predaje,²⁵ u narodu je smatran evlijom i njegov mezar se i danas posjećuje prilikom odlaska na dovište Ajvatovica. Prepisivač njegovog djela *Nūr al-yaqīn fī uṣūl ad-dīn* Ibrāhīm b. ‘Alī Uskopyāwī 1153/1740. godine prepisao je, a možda i spjevao slijedeće stihove u pohvalu ličnosti Hasana Kafije:²⁶

فرید عصر ایدي   حقا مطیع حضرت باری
مظن اولیاء الله ایدي   کافی اقصاری

Prvak svoga vremena   Istinski pokoran Uzvišenom Bogu
Po svoj prilici evlija   Bijaše Hasan Kafija.

شفیع عاجزان اولسون   عموم امت أحمد
خصوصا خالص داعي   خلیلي مدحني قاري

Neka se zauzme za nemoćne   I za Ahmedov Ummet cijeli
A posebno za dovadžiju Halilija   I čitaoca pohvale koju s drugim dijeli.

Fetve Hasana Kafije Pruščaka

O svojoj muftijskoj službi Kafija ništa ne govori u autobiografiji. Razlog tome vjerovatno je što je muftijsku službu dobio nakon 1008/1599-1600. godine kada je završio ovo autobiografsko djelo. Muftijska služba u Bosni i Hercegovini uspostavljena je početkom XVI stoljeća i to u većim centrima kao što je Sarajevo. U početku muftije su bili stranci, a tek početkom XVII stoljeća susrećemo domaće ljude u službi muftije.²⁷ Inače, muftijsku službu su najčešće obavljali muderrisi mjesnih medresa, kao počasnu dužnost, bez definisane plaće za ovaj posao.²⁸ Hasan Kafija Pruščak je među prvim muftijama domaćeg porijekla imenovan na tu dužnost u nekom mjestu u Bosni. Također, nije posve jasno da li je njegovim imenovanjem formirano prusačko muftijstvo, što je manje vjerovatno, s obzirom na mali broj stanovnika Prusca

25 Nekoliko interesantnih crtica iz života Hasana Kafije zabilježeno je u radu "Tergjumeihal-i (biografije) : po narodnom tevaturu (tradiciji)", autora Dželala I. Z; *Mearif, Muhamedanski kalendar za god. 1316 (1898)*, str. 82.

26 GHB, R-2716, fol. 1b.

27 Kemura navodi da je Abdurreuf-ef. sina Arap-hodže Muhamed-ef. bio sarajevski muftija u vremenu od 982/1574.-993/1584. godine. To bi bio, koliko se do sada zna, prvi muftija domaćeg porijekla na toj dužnosti u Bosni (Kemura šejh Sejfuddin Fehmi bin Ali, *Sarajevske muftije od 926-1519 do 1334-1916*, Sarajevo, 1916, 4.

28 Ismet Bušatlić, "Bihačke muftije i njihov značaj u Cazinskoj krajini", *Bošnjačka pismo-hrana, časopis Bošnjačke nacionalne zajednice za grad Zagreb i Zagrebačku županiju* (Zbornik radova sa skupa: Cazinska krajina XX stoljeće), Zagreb, 2011, sv. 10, br. 32-33, str. 167.

u to vrijeme ili je Kafija obavljao dužnost muftije za Kliški sandžak. Mada se Kafija u ovdje prezentiranim fetvama potpisao kao muftija u Akhisaru, skloni smo vjerovati da se to ipak odnosilo na cijeli Kliški sandžak, a da je ovakav potpis proistekao iz činjenice da je on živio i djelovao u Akhisaru. Imenovan je muftijom u poznim godinama života, prije 1019/1610. godine.²⁹ Njegove fetve su se nalazile u Zborniku fetvi što ih je sastavio Ibrahim Munib Pruščak, gdje je potpisan kao muftija Akhisara,³⁰ rukopisu „bosanske kanunname“ koji je bio u vlasništvu Hilmi-ef. Muhibića,³¹ dok se jedna fetva koju je napisao „ubogi Akhisari“ nalazi u Manastiru Sv. trojice kod Pljevlja, ali za nju ne znamo kojem muftiji Akhisara je pripadala.³²

Na margini djela *Nizām ul-‘ulamā ilā hātam al anbiyā’* ispisan je kronogram smrti Hasana Kafije gdje je tituliran kadijom i muftijom u Akhisaru. Kronogram je ispisao vlasnik rukopisa Muḥammad Akkāf zāde ili njegov prepisivač Ḥalīl b. Baba Oruč, oba Kafijini učenici i to samo godinu nakon učiteljeve smrti.³³

U prilici smo po prvi put javnosti prezentirati četiri fetve koje je izdao Hasan Kafija: dvije ispisane kao poseban dokumenat, kako je bilo i uobičajeno ispisivati fetve, u kojima se potpisao kao muftija u Akhisaru, i dvije ispisane u kodeksu rukopisa koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci gdje je tituliran samo kao šejh, bez navođenja službe koju je obavljao.³⁴ Sve fetve su na

29 Dželal I. Z. „Tergjumei-hal-i (biografije)“, op. cit. str. 82; Omer Nakičević, *Hasan Kafi Pruščak*, op. cit. str. 44; Elvir Duranović, "Prusačko muftijstvo i muftije", *Takvim*, Sarajevo, El-Kalem, 2016, str. 219.

30 Salih Trako, "Ibrahim Munib Akhisari i njegov Pravni zbornik", *POF*, knj. 28-29, Sarajevo, 1980, str. 233. Zbirka fetvi Ibrahima Muniba Pruščaka uništena je zajedno s 5210 kodeksa rukopisa u Orijentalnom institutu u Sarajevu 17-18. maja 1992. godine kada su bosanski Srbi zapalili ovaj institut.

31 Ćiro Truhelka, „Stari turski agrarni zakonik za Bosnu“, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, XXVIII/1916, sv. 3 i 4, str. 427.

32 Fehim Bajraktarević, „Turski dokumenti Manastira sv. trojice kod Pljevlja“, Poseban separat iz: *Spomenik Srpske Kraljevske akademije*, LXXIX, drugi razred, Sarajevo, 1935, str. 61.

33 GHB, R-946, fol. 46a.

تاريخ وفاة كافي شيخ حسن أفندي القاضي والمفتي بأقصر الإحصاري
قال الهاتف هذا التاريخ نال جهاها ونجاة وسرورا

Datum smrti Kafije šejh Hasan efendije kadije i muftije u Pruscu - Pruščaka,
Zov sudbine izreče ovaj datum, "Postigao je čast, uspjeh i radost".

34 GHB, R-2560. Kodeks sadrži dva djela i to: المختار للفتاوى autora Abū al-Ḥaḍla ‘Abdullāha b. Maḥmūda b. Mawḍūda b. Muḥammada al-Mawṣilija, umro 683/1284. godine i kraću raspravu o islamskom čišćenju (رسالة الطهارة) koju je napisao Selāmī s ciljem odbrane sarajevske uleme koju je neko pred Halil-pašom omalovažio izjavom da u Sarajevu nema učenjaka i da među njima najučeniji čovjek ne zna ni propise o vjerskoj čistoći. Rasprava je napisana 997/1588. godine. Oba djela je prepisao učenik Hasana Kafije Ismā‘il b. ‘Alī 1017/1608. godine.

osmansko-turskom jeziku. Prve dvije fetve su, vrlo vjerovatno autografi,³⁵ a Kafija ih je izdao na traženje mutevellije Kızlar-aginog vakufa u Varcar Vakufu (Mrkonjić-Gradu) najvjerovatnije, 1019/1610. godine³⁶ dok za druge dvije nemamo podataka na čije traženje i kada su izdate. Interesantno je da fetve nemaju naveden izvor na osnovu kojeg su izdate, što su muftije, u principu, bile obavezne navoditi.³⁷

Prva fetva počinje uobičajenom, nešto dužom uvodnom rečenicom u formi dove:

اللهم يا ولي الهداية والعناية نسالك التوفيق في الدراية والرواية

slijedi pitanje i duži odgovor, što u fetvama inače nije uobičajeno.³⁸ Druga fetva je nastavak prve, nema uvodnu riječ *mas'ala* (مسئله) nego odmah slijedi tekst pitanja. Obje fetve se završavaju stilizovanim potpisom muftije:

كتبه الشيخ الفقير حسن المفتي بأقحصار عفى عنه

Napisao siromah Hasan, muftija Akhisara, bilo mu oprošteno.

35 Fetve su se čuvala u arhivi Kızlar-agina vakufa u Mrkonjić-Gradu i zajedno sa ostalom arhivom dospjele u Gazi Husrev-begovu biblioteku gdje se i danas nalaze. Rukopis fetvi je dosta sličan rukopisu njegovih autografskih djela (GHB, A-3444/TO).

36 Na osnovu sačuvanih dokumenata znamo da su početkom XVII stoljeća vođeni sudski sporovi kojim su nasljednici i spahije pokušavali osporiti vakufljenje Mustafe Kızlarage u Varcar Vakufu. Jedan spor je pokrenuo tadašnji mutevellija protiv sestre bivšeg mutevellije Salihe Hatun, a koja je bila prisvojila prihode vakufa na ime brige oko jetima umrlog brata (bivšeg mutevellije). Tim povodom izdat je i ferman datiran 1019/1610. godine upućen kadiji Jajca, te sudska odluka (hudždžet) 1020/1611. godine. "Po osnovu spomenutog argumenta da su još od prošlih sultana dati u posjed Mustafa agi i da je izdata mulknama", te po osnovi izdate fetve u ovom sporu vakufa sa vakifovom sestrom presuđeno je u korist vakufa. (Azra Gadžo, "Vakuf Kızlarage Mustafe i kasaba Varcar Vakuf", neobjavljen rad, str. 7).

37 Fikret Karčić, „Opšti pogled na istorijat muftijske službe kod nas“, *Takvim* 1407/8. – 1987, Predsjedništvo Udruženja islamskih vjerskih službenika u SRBiH, Sarajevo, 1987, str. 115.

38 Fetva je imala formu koja se dosljedno primjenjivala što je slučaj i u primjeru ove dvije fetve. Sastojala se od dove, pitanja, odgovora i potpisa. Odgovori muftija su najčešće veoma kratki i koncizni. Izražavali su se izrazima لا يجوز i يجوز odnosno اولور odnosno اولماز, اولمازلر ili اولرلر, a ako je na osmansko-turskom jeziku. (Mubahat S. Küttükoğlu, *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*, Kubbealtı akademisi kültür ve san'at vakfı, Istanbul, 1994, str. 343; Mustafa Hasani, "Zbornik fetvi muftije Ahmed-ef. Mostarca", *Anali GHB*, knj. XXI-XXII (2003), str. 244).

Prijevod fetvi:

1.

Gospodaru, Ti koji upućuješ na Pravi put i zaštitu pružaš, molimo Te za uspjeh u racionalnim i tradicijskim naukama.

Na koji način se može ponuditi pojašnjenje ove mes'ele?

Zejd je prije 20 godina uvakufio nekretninu koju mu je emri-šerifom dao, njegova ekselencija, ondašnji padišah, nek je na njega milost i oprost. Kako je zapisano u njegovoj vakufnami, u čijem unvanu stoji časna tugra, na uvakufjenoj zemljišnoj nekretnini sagrađena je džamija, mekteb, dućani i drugi objekti. Izdržavanje ovih objekata je, prema odredbi vakifa, obezbijedeno iz prihoda vakufa. Dok se vakufom tako slobodno raspolagalo, došao je vilajetski pisar i, na osnovu emri-šerifa, vakuf uknjižio u sultanaski defter, uz obavezu mutevelliji da od prihoda ovoga vakufa za državnu blagajnu godišnje izdvaja paušal u iznosu od tri stotine akči. Kasnije se izmijenilo mnogo spahija i svi su uzimali od mutevellije ono što je odsjekom određeno prema sultanskom defteru.

U ovako je vakuf poslovao više od dvadeset godina nakon vakifove smrti. U međuvremenu pojavio se spahija Amr. Da li on može Zejdovim nasljednicima dati prijenosnu tapiju na spomenuti vakuf i da li Zejdovi nasljednici imaju uporište u Šeriatu za tužbu po tom osnovu pozivajući se na spomenutu tapiju.

Odgovor:

Allah najbolje zna. Ne može. Niko ne može osporiti razrez na vakufsku zemlju koji je evidentiran u sultanskom defteru. I nema prava tužbe.

Muftija Akhisara Šejh Hasan, nek mu je oprošteno.

2.

Kako, prema zakonu, sankcionisati Amra i tužitelje, koji, uprkos zabrani vođenja spora i uplitanja u stvari vakufa, gdje postoji izričit emri-šerif, raznim novotarijama i spletkarenjem uporno nastoje vakufu, časnoj džamiji, i ostalim hajratima nanijeti materijalnu štetu koja bi dovela do njihovog definitivnog propadanja?

Odgovor:

Allah najbolje zna. Potrebno je pokoravati se emri-šerifu, a one koji to zanemare primjereno kazniti, čak i dugotrajnom zatvorskom kaznom. Oni koji narušavaju vakuf, koji saučestvuju u tome i koji daju loša uputstva bit će grijешnici u skladu sa časnim govorom: „Onaj ko je izmijeni, a zna kako glasi – pa grijeh za to pada na one koji je mijenjaju“ I kao što je izloženo u dodatku na vakufnamu: prokletstvo Gospodara svjetova i meleka bliskih, i vjerovjesnikā i poslanikā i svih mu'mina bit će primljeno.

Da uzvišeni Allah sačuva.

Muftja Akhisara Šejh Hasan, nek mu je oprošteno.

Druge dvije fetve ispisane u kodeksu rukopisa imaju nešto drugačiju formu. Nedostaje im uvodna dova i oznaka pitanja (mas'ala - مسئله). Počinju direktno tekstom pitanja.

3.

Molimo da nam se odgovori!

Ako neko uporno i tvrdoglavo odbija da se povinuje visokoj carskoj zapovijedi izdatoj od njegove ekselencije, Allah ga poživio, da plaća pristojbe, a što je suprotno Šeriatu i zakonu, kako s njim postupiti?

Odgovor:

Allah najbolje zna. Potrebno je onemogućiti ga kažnjavanjem i hapšenjem, a ako je takav zauzimao neku službu ili položaj treba ga otpustiti.

Šejh Hasan Akhisari, bilo mu oprošteno.

4.

Neka se objasni šta je potrebno prema Šeriatu za one koji ne odustaju od toga da muče raju spomenutim nametima, iako su zabranjeni, govoreći za časnu zapovijed, koja je spomenuta u navedenom primjerku, da je neispravna, pa iako je časna naredba ispravna (sahih) ne uzimaju je u obzir i ne uvažavaju.

Odgovor:

Allah najbolje zna. Prema mišljenju ulu-l-emra, da bi se dozvali potrebno ih je kazniti dugotrajnim zatvorom,

Šejh Hasan Akhisari, bilo mu oprošteno.

Samo kod posljednje fetve navedeno je da je izdata na osnovu fikskog djela الفتاوى البزازية.³⁹

Zaključak

Hasan Kafija Pruščak je živio u drugoj polovini XVI i početkom XVII stoljeća. U historiografiji Bosne poznat je po opusu iz više naučnih oblasti. Pisao je djela iz filologije, stilistike, islamskog vjerovanja, islamskog prava, logike, historije i politike. U Pruscu je ostavio značajne vakufske objekte kao što su džamija, medresa, mekteb, tekija, hamam, han i vodovod. Oko ovih objekata formiralo se novo naselje pod imenom Nev Ābād.⁴⁰

Kafija je dugo godina obavljao dužnost kadije u više mjesta Osmanskog carstva, a posljednjih petnaestak godina života i službu muftije Kliškog sandžaka. Iz ovog perioda sačuvane su četiri fetve muftije Hasana Kafije Pruščaka. Dvije fetve, autografi, sačuvane su u arhivi Kızlar-aginog vakufa u Varcar Vakufu (Mrkonjić-Grad), a izdate su 1019/1610. godine na traženje mutevellije i odnose se na zaštitu vakufske imovine. Druge dvije fetve su ispisane u jednom kodeksu rukopisa koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Fetve tretiraju agrarno-pravne odnose u društvu. Riječ je o tzv. dvojnim fetvama, odnosno druga fetva dalje razrađuje i pojašnjava tematiku koja je tretirana u prvoj. Na osnovu fetvi izdatih na traženje mutevellije Kızlar-aginog vakufa mutevellija je dobio spor na sudu i vakuf je, neposredno nakon vakifove smrti, sačuvan kao cjelina. Sve fetve su na osmansko-turskom jeziku i do sada nisu publikovane.

39 Zbirku odabranih rješenja i propisa pod nazivom الفتاوى البزازية napisao je Muḥammad b. Muḥammad b. Šihāb b. Yūsuf b. ʿUmar al-Kardārī, al-Ḥanafī, Ibn al-Bazzāzī, umro 873/1424. godine. Djelo je poznato još pod nazivima الجامع الوجيز i فتاوى الكردي i dugo vremena je služilo kao priručnik muftijama (Brockelman, SII, 225, Dobrača II, 1681).

40 Evlija Čelebi, *Putopis : odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar Hazim Šabanović, Sarajevo, 1996, str. 133. Ovo naselje osnovano u Pruscu ne treba poistovjetiti sa drugim naseljem istog imena (Nev Ābād - Novo Naselje) kao što je Novosel, danas Donji Vakuf, koje je osnovao Ibrahim-beg, sin Malkoč-begov, 980/1573. godine (više, Adem Handžić, "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću: uloga države i vakufa" u: *Studije o Bosni: historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*, Istanbul, 1994, str. 124-125).

Fatwas by Hasan kafija Pruščak

Summary

Hasan Kafija Pruščak is, without any doubt, among our most prominent writers in oriental languages. As far as it is known by now, he left 17 smaller and larger works dealing with various scientific fields. He wrote on philology, Islamic faith, law, logics, sociology, stylistics, politics, and history. In addition to writing, Kafija was recognized as kadi, mufti, calligrapher, and founder of some significant religious and educational institutions in Prusac. This paper for the first time presents four fatwas by Hasan Kafija Pruščak. We know for sure that he issued two of them at the end of the first decade of 17th century in the capacity of the first mufti of Klis sanjak at the request of mutawalli of Kızlaraga's wakf in Vrcar Vakuf (Mrkonjić Grad). The fatwas deal with agrarian-legal relations and are written in Ottoman –Turkish language.

Key words: Hasan kafija, mufti, Prusac, fatwa, Akhisar.

شرع شریف مخالف وقانون تغایر اولان تکالیفک دفع ورفعه
 خلیفہ اللہ اعلم اللہ واعلاء حضرتارک طرفندہ وارم اولان امشریف
 اطاعت اتمیوب عنانندہ مصر اولان کسنہ لہ شرعانه لازم اولور
 بیانہ بیوریلوب شاب اولنہ
 اللہ تعالیٰ اعلم
 کلمہ تغزیر وجس ایلہ زجا و لفاق لازم اولوب جہت
 و منصب اهلندن اولان لوبہ عزل ذبحی لازم
 اولور شیخ حسن
 الحاج صاریہ
 علیہ السلام
 صورتہ مزبورہ ده ذکر اولنان امشریف خندہ ضروردر
 دیوب امشریف صحیح ایلکن اعتبار و اعتماد اتمیوب ممنوع
 اولان تکالیف مزبورہ ایلہ فوائده رغبتہ اتمہ و ناقصید
 اتمیوب کسنہ لہ شرعانه لازم اولور بیان بیوریلوب شاب اولنہ
 اللہ تعالیٰ اعلم
 کلمہ تغزیر شدید و اوصلانخہ جس مدید ایلہ
 و اولوالامر زای کورد و کہ سیاست ایلہ معاقبت
 اولنالری لازم اولور
 شیخ حسن
 الحاج صاریہ
 علیہ السلام
 الامام مفضولہ
 بنارہ

Dvije Kafijine fetve koje je prepisao njegov učenik Ismā'īl b. 'Alī 1017/1608. godine. (GHB, R-2560, fol. 114a).